

PRENS SABAHADDİN İLE İLGİLİ DEVLET KAYITLARI ARASINDA BULUNAN RESMİ BELGELER

Bedri MERMUTLU*

Özet

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri arasında sosyolog, siyaset ve düşünce adamı Sultanzâde/Prens Sabahattin' in hayatıyla ilgili ulaşılmış olduğumuz belgelerden bir kısmını bu yayımla ilim dünyasıyla paylaşmış olacağız. Araştırdıkça daha çok belgeye ulaşılacağına kuşku yoktur. Adreslerine ulaştığımız halde depoda bulunan ve henüz açılmayan dosyalardaki belgeleri başka bir yayımlarımızın konusu yapmak üzere bu yayımlarımızda 44 adet belgeyi paylaşmış bulunuyoruz. Elde edilen kırk dört belgeden kırk üçü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki dosyalardan, sonuncusu ise Ahmet Bedevi Kuran'ın yayımladığı belgeler arasından temin edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Prens Sabahattin ile ilgili kanaatini izhar etmesi bakımından önemli gördüğümüz bu belgeyi diğerlerine ilave etmekte bütünleştirici bir anlam gördük. Belgelerin büyük çoğunluğu Sabahattin' in siyasi faaliyetlerine ilişkin takibatı sırasında Sultan Abdülhamid ve Meşrutiyet hükûmetleri zamanına, ikisi Mütareke dönemine, sonuncusu ise Milli Mücadele dönemine aittir. Tarihî bir tanıklık ifadesi olan belgeleri ham halleriyle yayımlama yolu tercih edilerek herhangi bir yoruma gidilmemiştir. Daha sonra elde edilerek yayınlanacak belgelerle birlikte yapılacak yorumların daha sağlıklı olacağı düşüncesiyle belgelere dayalı yorumu başka yazılara bırakmış bulunuyoruz.

Anahtar Sözcükler: *Prens Sabahaddin, İttihat ve Terakki, Türk Sosyologları, Meşrutiyet.*

OFFICIAL DOCUMENTS AVAILABLE IN STATE RECORDS ABOUT PRINCE SABAHADDİN BEY

Abstract

With this publication, a part of documents attained from the Office of the Prime Minister Ottoman Archives about the life of a sociologist, a politician and an intellectual Sultan Prince Sabahaddin Bey will be shared with academia. Undoubtedly, more documents will be attained in the course of research. Planning to write in the future by adding other documents whose addresses were reached, may be found in the storage but not opened yet, in this publication 44 documents are shared. Fourty three of them were reached from the files available in the Office of the Prime Minister Ottoman Archives and the final one was reached from the documents published by Ahmet Bedevi Kuran. Regarding its

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. İletişim: bedrimermutlu@hotmail.com

importance in revealing Mustafa Kemal Pasha's opinion about Prince Sabahaddin Bey, this last document is also included due to its integrating significance. Most of the documents are from the period of Sultan Abdulhamid and the Constitutional era during which prosecutions against political activities of Sabahaddin Bey were in operation, two of the documents are from the armistice period and the last one is from the period of War of Independence. It is preferred to publish these documents stating a witness to history in their raw form and no further interpretations were made. With the opinion that an overall interpretation will be much more reliable after the publication of further documents that are going to be attained, document based interpretations are left to other works.

Keywords: *Prince Sabahaddin, Union and Progress, Turkish Sociologists, Constitutional Monarchy.*

Giriş

Sultan Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu olduğu için Sultanzâde yahut Prens sıfatıyla birlikte ismi anılagelen Mehmed Sabahaddin, Türkiye'de, Le Play'nin başlattığı science sociale yolunda geliştirdiği görüşleriyle tanınan bir ilim ve düşünce adamı olduğu kadar, siyasi fikir ve faaliyetleriyle de döneminde gündem oluşturmuş bir şahsiyettir. Onun, Osmanlı'nın kalkınması için indî ve gelişigüzel ıslâhat programlarını tatbikat sahasına koymakla bir sonuç alınamayacağı; bundan önce ilm-i ictima usulü ile cemiyetin bünyesini tetkik etmek gerektiği yönündeki düşünceleri (Mehmed Sabahaddin, 1334: 26) sosyal bilimler alanında düşünce imal eden herkesi derinden etkileyen bir uyarı olarak daima değerini ve geçerliliğini korumuştur. Doğal olarak Prens'in bu konumu ne ilmî ne siyasi bir itirazla karşılaşmadığı gibi Türkiye'de yapılmakta olan sosyolojiyi akim kılacak bir içtimaî felsefe olmaktan çıkarmaya çalışan tavrı da saygıyla karşılanmıştır. Ancak Sabahaddin bu görüşünü açmaya çalıştıkça sorunlarla karşılaşmış ve görüşlerini siyasi tutumuyla birleştirmeye ve dolayısıyla bir cephede konumlanmaya başlamıştır. Prens'in konumlandığı cephe önce Sultan Abdülhamid'e karşı iken, daha sonra İttihat ve Terakki hareketine karşı olmuştur. Prens Sabahaddin, ister istemez İstibdat döneminde de Meşrutiyet döneminde de düştüğü muhalif konum dolayısıyla yeni arayışlara girmiş ve iktidar tarafından sürekli şüpheli, hatta tehlikeli bir odak olarak görülmüştür.

Prens Sabahaddin'in science sociale okulunun fikirlerine dayalı kaleme aldığı yazılar onun siyasi hareketler içinde gezinen gölgesi yüzünden küçük bir zümre dışında pek de muhatap bulmamıştır. Kısa sürelerle yurda dönüşleri istisna edilirse, Prens Sabahaddin 1899 yılından itibaren hayatının

yaklaşık elli yılını yurt dışında geçirmeye siyaseten mecbur olmuş ya da mecbur edilmiş olmakla yurt dışındaki ilişkileri ve yurt içindeki bağlantıları sürekli takibe konu olmuş bir kişi haline gelmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bu konu ile ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır.

Prens Sabahaddin ile ilgili daha önceki neşriyat arasında yayınlanan belgeler genellikle kendi çevresindekilerin elinde bulunan mektup, telgraf vb. önemli dokümanlar olarak karşımıza çıkan evraktı. Ahmed Bedevî Kuran (Kuran, 1959) ve Nezahat Nureddin Ege'nin yayınlarında (Ege, 1977) bu tür evraka bolca rastlamak mümkündür. Yabancı yazarlara ait hatırat ve belgelerden kimi bölümler de yayınlanmıştır. (Hanioğlu, 2015) Ayrıca bizzat Sabahaddin'in kaleme almış olduğu muhtelif yerlerde ve dillerde yayınlanan yazılarını bir araya getiren Mehmet Ö. Alkan'ın çalışması da ilk elden toplu bilgileri içeren belgesel nitelikte bir eserdir. Ancak şahsi ve resmi bütün bu evrakın, devlet kayıtları arasında bulunan belgelerle tamamlanması ihtiyacı bu belgelerin tespit edilip yayınlanmasıyla karşılanabilecekti. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız taramadan elde ettiğimiz belgelerin önemli bir kısmını aşağıda paylaşmış bulunmaktayız. Depoda olan ve henüz açılmayan dosyalarda ilave belgeler bulunacağı kuvvetle muhtemel olup tespit edildiklerinde bunlar ayrı bir yayınınımızın konusunu teşkil edecektir.

Elde edilen belgeler çoğunluğu itibariyle Hariciye Nezareti Siyasi fonuna ait olup diğerleri, Bâbîâli Evrak Odası, Zaptiye Nezareti, Mısır Mümtazesi, Yıldız Perakende Evrakı, Müfettişlikler ve Komiserlikler, Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat, Yıldız Mütenevvi Maruzat, Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı fonları içindedir.

Sunulan 44 belgeden 43'ü Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki kayıtlara ait olup sonuncu belge Ahmed Bedevî Kuran'ın *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri* adlı eserinden alınmıştır. Kuvâ-yı Milliye hareketi karşısında Prens Sabahaddin'in konumuna işaret etmesi bakımından önemli gördüğümüz için Mustafa Kemal imzalı bu telgraf metnini sonuncu belge olarak -ikinci defa da olsa- yayınlamış olmakta yarar gördük.

Belgeler tarih sırası gözetilerek verilmiştir.

1a

Rumeli vilâyetinde şimendifer hutûtu tesis ve hutût-ı mevcûdeden bazısını hudutlarda îlsak etmek üzere bir imtiyaz istihsali için Romanyalı ve Sırplılardan mürekkep bir sendika teşekkül ederek Paris sefiri Münir Paşa ve Dersaadet'te bulunan bazı şürekâsı bu sendikaya dâhil olup otuz bin lira râdde bir menfaat teminine çalıştıklarını evvelce arz etmiş idim. Müşarün ileyh Münir Paşa'nın bazı esbâb-ı siyasiye bahanesiyle atebe-i ulyâyı biliğfâl Yunanistan ve Sırbistan'da gezmekde bulunması münhasıran bu imtiyazı elde etmek için hükûmât-ı mütecâvirece ne suretle devlet-i aliyyeye karşı hareket ve teşebbüs etmek lazım geleceğine dair âdetâ ders vermek maksadına müstenid olduğunda şüphe yoktur.

Sabahaddin yalvararak Dersaadet'e avdet etmesini arzu etmekte iken hayatı avdeti halinde tehlikeli olacağına dair Münir Paşa'nın verdiği korku ile Avrupa'da kalmaya mecbur olmuş ve hazeleyi avdetten alıkoyarak elinde tuttuğu bu silah-ı fesadı celb-i menâfi'ine âlet etmeye alışmış olmasına mebni bu hallerden artık uyanmak zamanı çoktan gelmiştir.

Uyan ey şevket-penâh uyan. Bu iğfalât ve desâise ihâle-i sem‘-i i‘tibar edecek vakit değıldir. Arz-ı hakikat ile edâ-yı hakk-ı ni‘met etmeye çalıştığım ma‘rûzdur. Ferman.

Abd-i memlûkleri

(Necip Melhame)

(BOA. Y. PRK. HR. Dosya 36 Gömlek 56/01)

1b

Y.PRK.HR.00036.00056.002

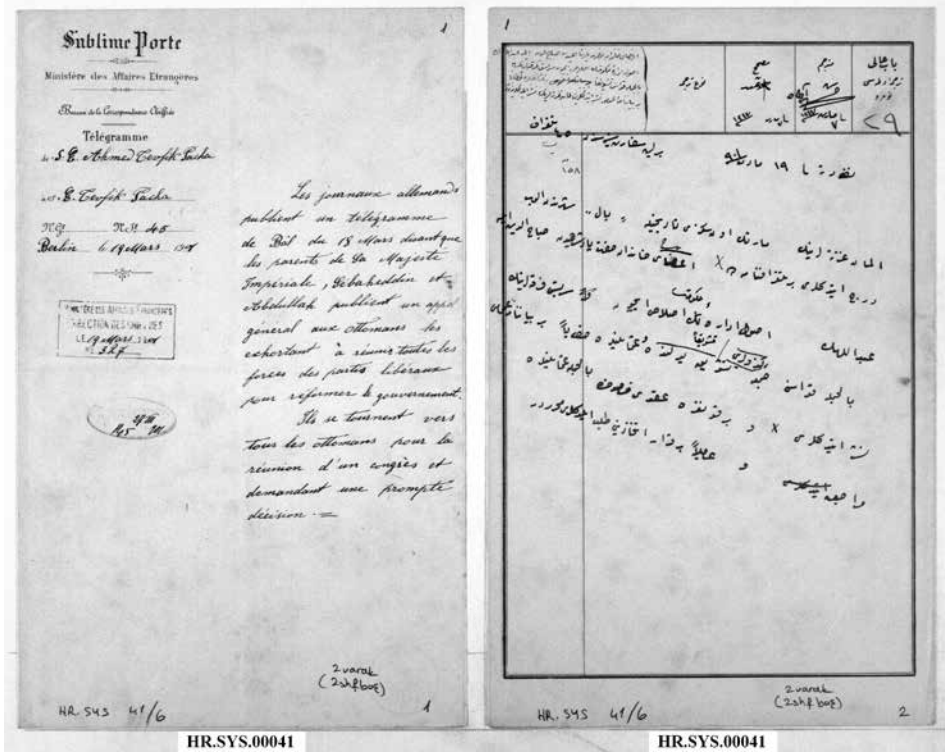
Fevkalade ehemmiyet-i siyasiyeyi hâiz ve mahremdir. Gayet müsta‘celdir.

Abd-i memlûkleri

Necip Melhame

(BOA. Y. PRK. HR. Dosya 36 Gömlek 56/2)

2a-b

Bâbıali Tercüme Odası nu. 29

Mütercim: bende Mehmed Agâh 7 Mart 1317

Nev'-i tercüme: A'zâ-yı hânedân-ı hazret-i padişâhîden Sabahaddin ile Abdullah'ın usûl-i idâre-i hükûmetin ıslâhı için Serbestî Fırkalarının bilcümle kuvâsını teşvîkan ve Osmanlılara hitaben bir beyannâme-i umûmî neşrettiklerini Temps gazetelerinin neşr eylediklerine dair

Berlin Sefâret-i Seniyyesinden

Telgraf 45

Nezâret'e 19 Mart 901

Alman gazetelerinin Mart'ın on sekizi tarihiyle "Bal" şehrinden olup derc ettikleri bir telgrafnâmede a'zâ-yı hânedân-ı hazret-i padişâhîden Sabahaddin ile Abdullah'ın usûl-i idâre-i hükûmetin ıslâhı için Serbestî Fırkalarının bilcümle kuvâsını kendilerini teşvîk yolunda ve Osmanlılara hitaben bir bannâme-i umûmî neşrettikleri ve bir kongre akdi hususunda bilcümle Osmanlılara müracaat ve âcilen bir karar ittihazını talep eyledikleri muharrerdir.

(BOA. HR. SYS. Dosya 41 Gömlek 06/01-02)

3

Fransa'da bulunan harekât-ı mefsetkârâneye ictisar edenlerin esâmîsini mübeyyin cetveldir:

İsim

Mahall-i vilâyeti

Lutfullah Bey (Mahmud Paşazâde) Dersaadet Her türlü harekât-ı mefsetkârânede bulunmaktadırlar

Sabahaddin Bey (Mahmud Paşazâde) Dersaadet Her türlü
harekât-ı mefsedetkârânede bulunmaktadırlar

Ahmed Rıza Dersaadet Fransızca *Meşveret* hezeyannâmesini
neşretmektedir

Halil Ganem Dersaadet *Meşveret* hezeyannâmesi muharrirlerinden

Zeki Kantar (Matbuat-ı ecnebiye sâbık sansür memuru) Dersaadet
Her türlü neşriyât-ı mefsedetkârânede bulunmaktadır

Abdülhalim Memduh Neşriyât-ı mefsedetkârânede bulunmaktadır

İsmail Kemal (Doktor Kolağası) Her türlü harekât-ı mefsedetkârânede
bulunmaktadır

İsmail Hakkı (Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Edebiyat Muallimi,
Kaymakam) Mahmud Paşazâdelerin refakatindedir

Jan Arosidi (Arosidi Paşazâde) Dersaadet Neşriyât-ı muzır ve
mefsedetkârânede bulunmaktadır

Mehmed Kemal (Yozgat Mutasarırı Cemal Paşazâde) Her türlü
harekât-ı mefsedetkârânede bulunmaktadır

Şekip (Rüfaizâde) İntibah nâm hezeyannâmeyi neşretmektedir

Mehmed Sîret Dersadet Harekât-ı mefsedetkârânede bulunmaktadır

Ammekyan (İstanbul gazetesi muharrirlerinden) Dersaadet Neşriyât-ı
muzır ve mefsedetkârânede bulunmaktadır

11 Şubat 318

Paris Sefâret-i Seniyyesi Maslahatgüzârı

Mehmed Kânî

(BOA. DH. MKT Dosya 643 Gömlek 15/22)

4

Mısır Komiserlik Kitâbetinden şifre

(C). Ber-mantûk-ı emr ü ferman-ı hümayûn-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî zâbitân ile Sabahaddin Bey'in evrakı hakkında tahkikat icrâsiyle meşgul olup istihsal olunacak neticeyi arz edeceğim ma'rûzdur. Olbâbda.

15 Cemâziyelevvel 324 ve 25 Haziran 322

Nuri

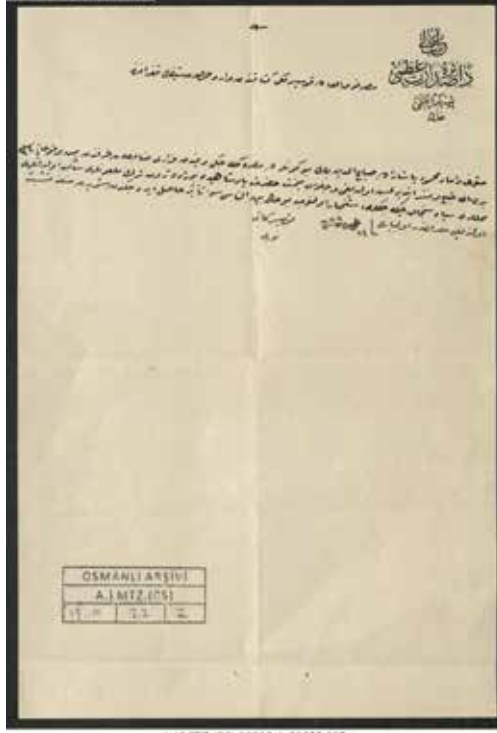
Bir suretinin İzzet Paşa kullarına tevdi edildiği ma'rûzdur. Ferman.

27 Haziran 322

Kulları Asım

(BOA. Y. PRK. MK Dosya 22 Gömlek 01/1)

5

A. J. M. T. Z. (051.000) S. A. 00022.002

Bâbîâlî Dâire-i Sadâret-i Uzmâ Şifre Kalemî

Mısır Fevkalâde Komiserliği Kitâbetinden vârid olunan şifre telgrafnâme

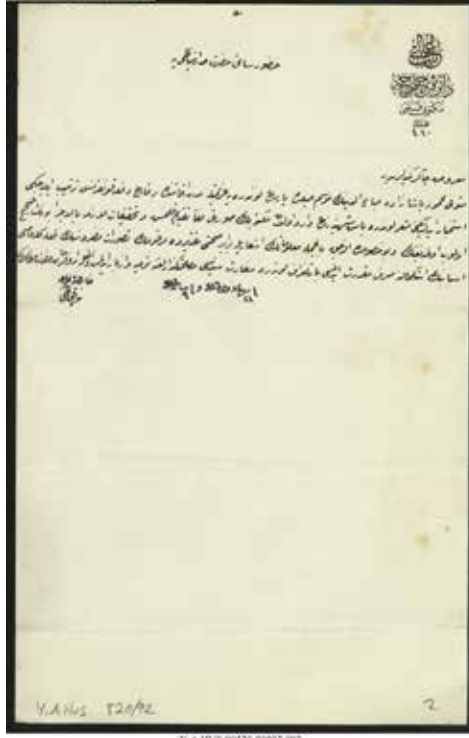
Müteveffâ Mahmud Paşazâde Sabahaddin Bey bugünlerde Mısır'a geleceği ve yeniden firârî zâbitân tarafından Yemen Vukuâtı nâmiyle bir risale tab' ve neşr ettirilmiş olduğu ve cülûs-ı meymenet-i hazret-i padişâhîde burada Jöntürk mel'unları sâkin oldukları mahallere siyah sancak çekecekleri istihbar olunup bu hal beyne'n-nâs sû-i te'sir hâsıl edeceğinden şimdiden men'ine teşebbüs olduğu ma'rûzdur. Olbâbda. 14 Ağustos 322

Komiser Kâtibi

Nuri

(BOA. A.}MTZ. (05). 18. A. 22. 02)

6

Babıali Dâire-i Hariciye Mektûbî Kalemi

Aded: 410

Huzûr-i Sâmi-i Hazret-i Sadâretpenâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Müteveffâ Mahmud Paşazâde Sabahaddin'in mevsim-i sayfde Paris'den Londra'ya azîmetle müddet-i ikametinde birkaç defa konferans tertip eyleyeceği istihbar edildiğini müş'ir Londra Başşehbenderinden vârid olan mektubun sureti leffen takdim kılınmış ve tahkikat-ı lâzime bilicrâ bunun sahih olup olmadığının ve bu hususta alınacak bilcümle ma'lumatın iş'âriyle beraber sıhhati takdirde merkurumun tasavvurât-ı muzırrasının

fi'le gelememesi esbâbının istikmâline sarf-ı makderet edilmesi bâ-telgraf Londra Sefâret-i Seniyyesi maslahatgüzârılığına tevcih ve izbâr edilmiş olmakla olbâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 21 Rebiülevvel 326 ve 9 Nisan 324

Hariciye Nâzırı

Bende Tevfik

(BOA. Y. A. HUS.. Dosya 520 Gömlek 92/2)

7

Y.A.HUS.00520.00092.001

Bâbiâli Dâire-i Sadâret Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

Numara: 584

Müteveffâ Mahmud Paşazâde Sabahaddin'in mevsim-i sayfde Paris'den Londra'ya azîmetle müddet-i ikametinde birkaç defa konferans tertip eyleyeceği istihbar edildiğini müş'ir Londra Başşehbenderliğinden meb'ûs mektubun sureti Hariciye Nezâret-i Celîlesinin olbâbdaki tezkiresiyle ma'an arz ve takdim kılınmış ve tahkikat-ı lâzime bilicrâ bunun sahih olup olmadığı ve bu hususta alınacak bilcümle ma'lumatın iş'ârıyla beraber sıhhati takdirde merkumun tasavvurât-ı muzırrasının fi'le gelememesi esbâbının istikmâline sarf-ı makderet edilmesi hakkında Londra Sefâret-i Seniyyesi maslahatgüzârlığına tebligat icra olunduğu Nezâret-i müşarün ileyhânın cümle-i iş'ârından bulunmuştur efendim.

21 Rebiülevvel 326 ve 9 Nisan 324

Sadrazam

Ferid

(BOA. Y. A. HUS.. Dosya 520 Gömlek 92/01)

8

Sadâret-i uzmâ Mektûbî Kalemî

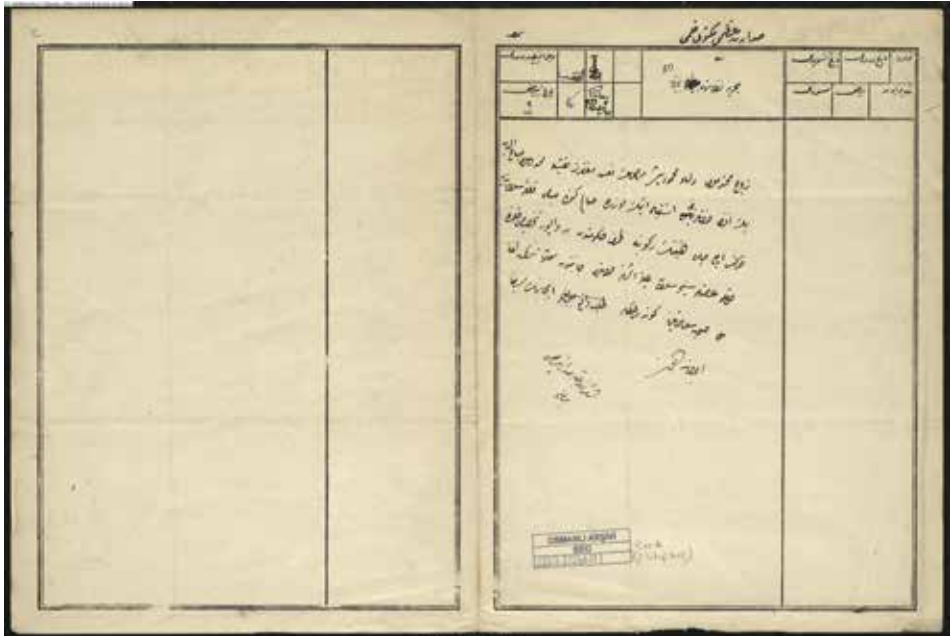
Bahriye Nezâret-i aliyyelerine elden

2 Ağustos 324 / 19 Şaban 326

Tarih-i tebyizi: 2 (Ağustos) / 19 (Şaban)

Sabahaddin Beyefendi Hazretleri'nin riyaseti altında önümüzdeki Cuma günü Bebek Bahçesi'nde verilecek konserde Ertuğrul korvet-i hümayûnu musikasının bulundurulması iş'âr-ı vâlâları üzerine bi'l-isti'zân şeref-sâdir olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî iktizâ-yı âlilerinden buyrulacağını mücebince mâbeyn-i hümayûn başkitâbet-i celîlesinden bâ-tezkire-i husûsiyye cevâben inbâ kılınmış olmakla ifâsı muktezâsına himmet-i nezâret-i aliyyesine nezâret-i behiyyelerince de muamele-i lâzimenin ifâsına himmet.

(BOA. BEO. Dosya 3397 Gömlek 254762/01)

Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi

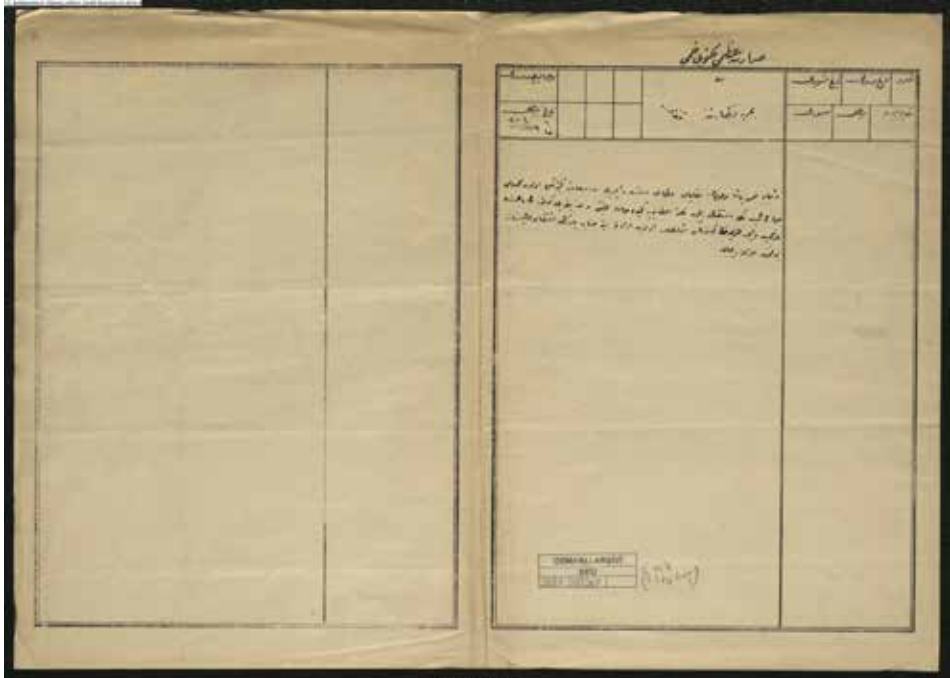
17 Ağustos 324 ve 3 Şaban 326

Bahriye Nezâret-i Behiyyesine

Zevc-i muhteremleri Mahmud Paşa merhumun na‘ş-ı mağfiret-nakşiyle mahdumları Sabahaddin Beyefendi hazretlerini istikbâl etmek üzere Salı günü sabahı Kal‘a-i Sultâniye’ye hareket edecek heyetin rükûbuna taraf-ı hükûmetten bir vapur tahsisi hakkında devletlü ismetlü Seniha Sultan aliyetü’ş-şân hazretleri cânibinden gelen tezkire leffen savb-ı saâdetlerine gönderilmekle icâbının serî‘an ifâsına himmet

(BOA. BEO. Dosya 3387 Gömlek 254021/01)

10

Sadâret-i uzmâ Mektûbî Kalemi

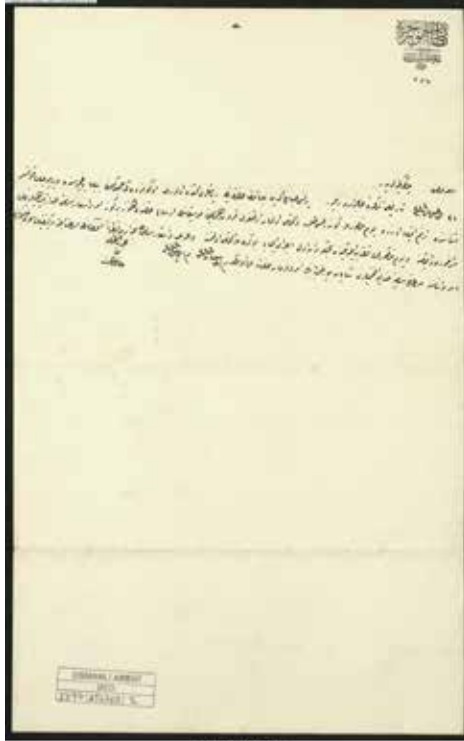
Bahriye Nezâreti'ne telgraf

Tarîh-i tebyîzi: 18 Ağustos 324

Damad Mahmud Paşa merhumun bekayâ-yı izâmını Mesajeri vapururuyula Dersaadet'e getirmekte olan mahdumu Sabahaddin Bey'i istikbâl için Kal'a-i Sultâniye'ye gidecek heyeti ve muzıkayı götürmek üzere İzzeddin vapur-ı hümâyûnunun gönderilmesi şeref-sâdir olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmakla icrâ-yı icâbı

(BOA. BEO. Dosya 3387 Gömlek 253960/01)

11

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

31 Ağustos 324 tarihli tezkire-i âcizâne zeylidir. Sabahaddin Beyefendi Hazretleri'nin riyaseti altında olarak önümüzdeki Cuma günü Bebek Bahçesi'nde verilecek konser esnasında terennüm etmek üzere yevm-i mezbûrda gönderilmesi talep ve iltimas olunan Ertuğrul korvet-i hümâyûnu musikasının irsâli hakkında henüz bir gûna emr ü iş'âr-ı sâmi-i hilâfetpenâhîlerinin şeref-vürûd etmemesine ve yevm-i mezkûrun takarrüp eylediğinden bahisle bir an evvel icrâ-yı icâbı bu kerrede iltimas olunmasına ve arz ve iş'âr-ı sâbık-ı âcizâneme nazaran iktizâsına sür'at-i icrâ ve keyfiyetin sûy-ı âcizâneye emr ü inbâsına müsâade-i seniyye-i hidîv-i efhâmîleri şâyân buyrulmak bâbında emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 19 Şaban 326 ve 2 Eylül 324

Bahriye Nâzırı bende

Ârif Hikmet

(BOA. BEO. Dosya 3397 Gömlek 254762/02)

12

Mektûbî Kalemine Mahsus

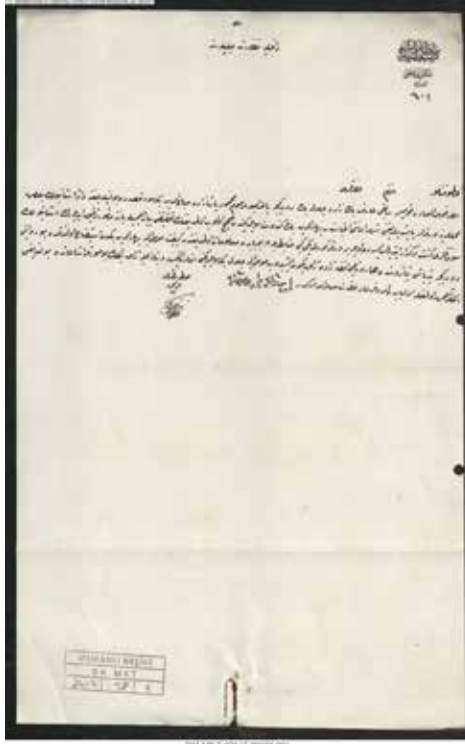
4 Eylül 324

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Birkaç kişinin yarın Cuma namazından sonra merhum Mahmud Paşazâde Sabahaddin Bey'i Ayasofya Cami-i şerîfnde vâizlere mahsus kürsüye çıkararak nutuk irâd ettirecekleri haber alındığından bu bâbda olunacak muamelenin sür'at-i emr ü iş'ârı bâbında

(BOA. ZB.. Dosya 326 Gömlek 66/1)

13

Zaptiye Nezâreti Mektûbî Kalemi

Aded 601

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Atûfetlü efendim hazretleri

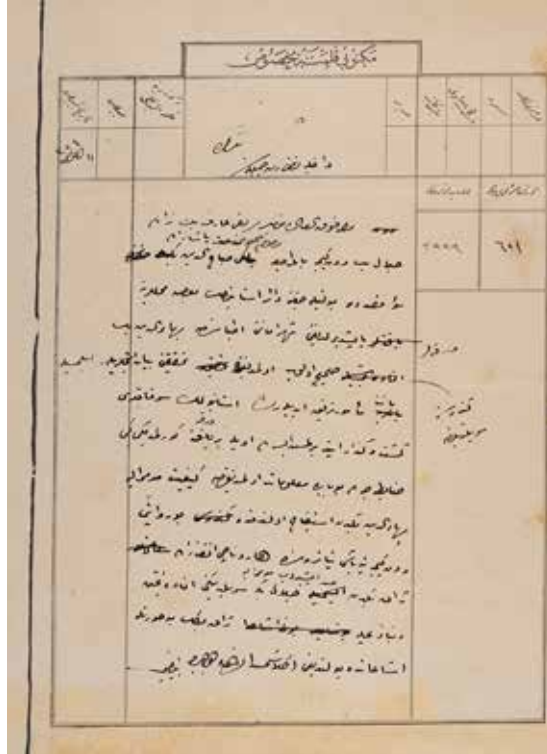
Mısır fevkalâde komiser-i sâbıkı Arif Beyzâde Celâl Bey dün gece bi'l-mürâca'a merhum Mahmud Paşazâde Sabahaddin Bey'e suikastta bulunulacağına dair İstanbul'un bazı mahallerine varakalar yapıştırıldığını şehremâneti etibbâsından Bahâeddin Bey kendisine söylediğinden sahih olup olmadığının tahkikini beyan eylemesiyle yanına memur terfîk edilerek İstanbul'un sokakları geşt ü güzâr ettirilmiş ise de öyle bir varaka görülmediği gibi zabıtaca da bu bâbda malumat olmadığından keyfiyet mumâileyh Bahâeddin Bey'den istîzâh olundukda bu rivayeti dün gece Tepebaşı Tiyatrosunda Harunaçî Efendizâde Jak Bey'den işitip mumâileyh Celâl Bey'e söylediğini ifade etmiş, binaenaleyh Jak Bey'in bu suretle işâ'atta bulunduğu anlaşılmış olmakla olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 28 Şaban 326 ve 11 Eylül 324

Zaptiye Nâzırı

Ferik bende

(BOA. DH. MKT.. Dosya 2617 Gömlek 58/01)

14

Mektûbî Kalemine Mahsus

11 Eylül 324

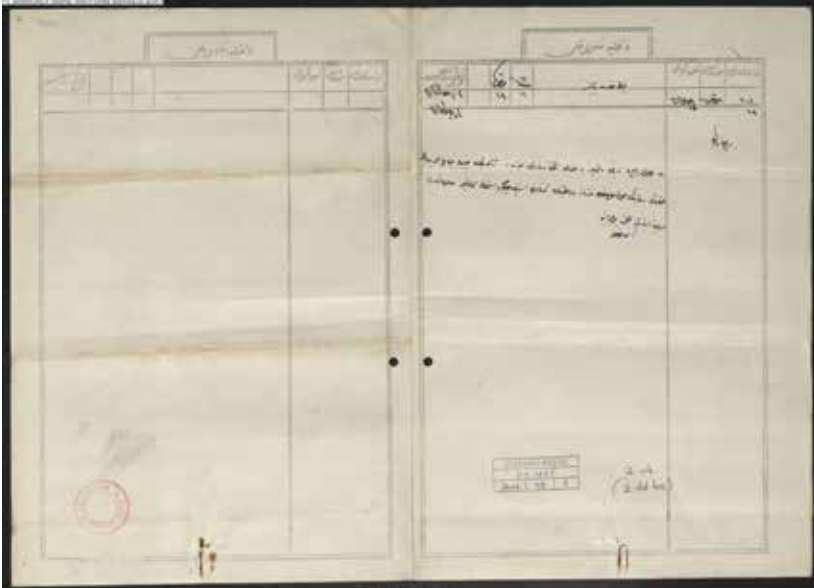
Evrak numarası: 601; Dosya numarası: 3939

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine tezkire

Mısır Fevkalâde Komiser-i sâbıkı Ârif Beyzâde Celâl Bey dün gece bi'l-mürâca'a merhum Mahmud Paşazâde Sabahaddin Bey'e suikastta bulunulacağına dair İstanbul'un bazı mahallerine varakalar yapıştirıldığını şehremâneti etibbâsından Bahâeddin Bey kendisine söylediğinden sahih olup olmadığı tahkikini beyan eylemesiyle yanına memur terfîk edilerek İstanbul'un sokakları geşt ü güzâr ettirilmiş ise de öyle bir varaka görülmediği gibi zâbitaca da bu bâbda ma'lumat olmadığından keyfiyet mûmâileyh Bahâeddin Bey'den istîzâh olundukda bu rivayeti dün gece Tepebaşı Tiyatrosunda Harunaçi Efendizâde Jak Bey'den işitip mûmâileyh Celâl Bey'e söylediğini ifade etmiş ve binaenaleyh Jak Bey'in bu suretle işâ'atta bulunduğu anlaşılmış olmakla olbâbda.

(BOA. ZB.. Dosya 326 Gömlek 96/01)

15

Dâhiliye Mektûbî Kalemî

Zaptiye Nezâret-i behiyyesine

Evrak nu. 601/13; Müsevvid: Ahmed Hilmi; 14 Eylül 324

Tarih-i tebyizi: 15 Eylül 324 ve 2 Ramazan 326

11 Eylül 324 tarihli ve altı yüz bir numaralı tezkire-i saâdetleri cavabıdır. Jak Bey'in celbiyle hakkındaki rivayetin ... ve mahiyetinin kendisinden istizâhı ve istihsal olacak malumatın serî'an inbâsı hususuna himmet buyrulması bâbında

(BOA. DH. MKT.. Dosya 2617 Gömlek 58/02)

16

Mektûbî Kalemine Mahsus

Tarih-i tebyîzi: 2 Kânunievvel 324

Evrak sıra numarası: 978; Dosya numarası: 5545

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Sabahaddin Bey'in bir maksad-ı hususî için Adapazarı'ndan otuz kadar Çerkes celb eylediği hakkındaki rivayet üzerine icrâ edilen tahkikatta filhakika birkaç gün evvel mücerred yarınki sûr-ı millîye iştirâk etmek maksadiyle otuz kadar Çerkes geldiği gibi yarın sabah da yirmi kadar Çerkes mahall-i mezkûrdan gelerek merkumlara iltihak eyleyeceği ve merkumların reisi de Sabahaddin Bey'in ahıbbâsından ve Avrupa'daki hem-pâsından Çerkes Hüseyin Tosun Bey olduğu istihbar olunarak anlaşılmıştır. Mûmâileyh Hüseyin Tosun Bey ile görüşüldükde ifadâtından merkum Çerkeslerin yarınki alây-ı vâlâyı görmek üzere geldikleri ve Sabahaddin Bey'e isnad olunan fiilden ma'lumatı olmadığı anlaşılmış ve yarınki alayı temaşa etmek üzere kendilerine münasip bir mahal tahsisi mûmâileyh tarafından istirham olunmuştur. Hadd-i zâtında ziyadesiyle mühim olan şu meseleyi daha ziyade ta'mîk ve tahkik zımında en mühim a'zâsiyle görüşülerek mezkûr Çerkeslerin Sabahaddin Bey'e isnad olunan ef'âl için geldiklerine dair bir serrişte alınamamış olduğundan yarın kendilerine münasip bir mahal tahsis olunarak taht-ı nezaret ve tarassuda aldırılacaklar ise de bunların alaya kat'iyen iştirâk ettirilmemesi matlup ve mültezem ise bu suret dahi mümkün bulunduğundan olunacak muamelenin emr ü inbâsı hususuna.

(BOA. ZB.. Dosya 329 Gömlek 11/01)

17a-b

İstanbul Polis Müdiriyet-i Umumiyesi Tahrirat Kalemi

Umumi: 2454 Hususi: 91

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Nâzır Beyefendi Hazretleri

Memlekette bir kıyam ve ihtilâl-i umumî husûle getirerek binnetîce hükûmet-i hâzırâyı vesâit-i cebriye ve gayr-ı meşrû'a ile iskat etmek ve bu bâbda ef'âl ve tedâbîre de tevessül ederek Mahmud Şevket Paşa Hazretleriyle yaveri İbrahim Bey'i katl ve zât-ı âlîleriyle Cemal Bey'i ve bendenizi ve Nesim Roso ve Emanuel Karasu Efendileri katle teşebbüs etmek ve tahassun eyledikleri Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağında kendilerinin der-destine teşebbüs eden me'murîn-i askeriye üzerine ateş

ederek inzibat zabitlerinden Yüzbaşı Hilmi Efendi'yi katl ve Samuel Efendi'yi sûret-i mühlikede cerh etmek gibi cerâime ictisar eden Yüzbaşı Kâzım ve rufekası hakkında icra edilen tahkikattan hâsıl olan neticeye göre vak'anın sûreti cereyânı ve maznunlardan her birinin cürm-i vâkı'a derece-i iştirâkleri hakkında arz-ı ma'lumat olunur.

Bir müddetten beri Sabahaddin Bey'in kâtib-i husûsîsi Satvet Lutfi Bey ve rufekasının der-dest edilmeleri üzerine bir dereceye kadar kesb-i atâlet ederek hatta bu çetenin a'zâ-yı âmilesinden bulunan Doktor Nihad Bey, Sabahaddin Bey tarafından Atina'da esir zabitânın ifsâd-ı efkârı zımında mühim bir para ile o taraflara gönderilmiş ve bu teşebbüsât netâyicine ta'likan buradaki teşebbüsât-ı ihtilâliye de Pertev Tevfik Bey'in Gladani ? sokağındaki Müdafaa-i Milliye Gazetesi idarehânesinin bulunduğu apartmanda ara sıra içtima etmekte ve bu içtimalara ekseriya Gümülcineli İsmail Bey dahi iştirâk eylemekte idi. Bu faaliyet-i inkılâbiyeye isimleri haber alınıp haklarında ayrıca ta'kibat icrâ kılınan birçok kesân iştirâk edip bu cümleden olmak üzere bir aralık bu cemiyete Muhip, Kâzım, Ziya, Hakkı, Nazmi, Topal Tevfik ve Kara Ahmed ve sâire gibi bu günkü vakâyi'in en mühim simâlarından bulunan kesân dahi iştirâk etmişlerdir. Sabahaddin Bey'in sarf eylediği bin yedi yüz lira kadar bir paranın güya meslek-i siyasîsi etrafında toplanmış olan hevâ-perest çocuklar tarafından israf edilmesi ve bâhusus Ahmed Bedevi ve sairenin bu hususta Prens'in paralarının sarfına sûret-i fevkalâdede çalıştıkları ve bu kadar mesai ve emeklere rağmen Satvet Lutfi ve Ahmed Bedevi ve sairenin ve der-dest olunarak Doktor Nihad Bey'in dahi Avrupa'ya gönderilmiş olması ve bu yolda da birçok masârif ihtiyar edilmesi dolayısıyla Sabahaddin Bey'in mesaisine oldukça hâlel târî olmuş ve hatta Kâzım ile Muhip ve bilâhare Nazmi'nin Sabahaddin Bey ile teması ve münasebetlerinde bu hakikat Kâzım tarafından anlaşılmış idi. Kâzım'ın Prens nezdindeki teşebbüsâtı hüsn-i netice vermemiş ve talep eylediği bin beş yüz liradan bin lirasının bankaya tevdi ve beş yüz liranın vakâyi'-i ihtilâliye ihzârına sarf olunması hakkında Kâzım tarafından vuku bulan teklif akim kalmıştır. Memlekette mutlaka bir inkılâb-ı siyâsî vücuda getirmek fikir ve niyeti kendisine emel ve nokta-i nazar ittihaz etmiş olan Kâzım bundan sonra da Sabahaddin Bey'den ziyade Damad Salih Paşa ile teşrik-i mesai etmiştir.

Muhip vasıtasıyla Damad Salih Paşa ile te'sîs-i münasebet ederek memlekette bir inkılâp ihzâr etmek üzere lüzumu bulunan mebâliğin

beherhâl elde edilmesi zımında Salih Paşa'nın tavassutuna müracaat olunmuştur. Dersaadet'de takibâta ma'rûz olan Yüzbaşı Kâzım Bey bu paranın daha emin bir surette tedariki esbâbını ihzâr için Romanya'ya gitmeye lüzum görmüş ve bu paranın tedariki zımında Salih Paşa'nın tavassutunu ikmal etmiş olan Muhip Bey dahi Romanya'ya azîmet etmiştir. Bir taraftan Salih Paşa'nın Reşid Bey'e tahrîren vuku bulan müracaatı ve diğer taraftan Pertev Tevfik Bey tarafından Şerif Paşa ile vuku bulan muhaberat hüsn-i sûretle netice vererek Reşid Bey ile Köstence'de mülâkat vuku bulmuş ve Romanya Bankası'ndan on bin franklık kaime akçe ahz ve tedarik olunmuştur.

Paraların ihtilâl-ı dâhilî ikâ'ı için sarf zımında evvela Muhip Bey ve müteakiben Kâzım Efendi Dersaadet'e gelmişler ve

(BOA. DH. KMS.. Dosya 63 Gömlek 63/03-05)

17c

Elyevm mevkuf olan maznunlar:

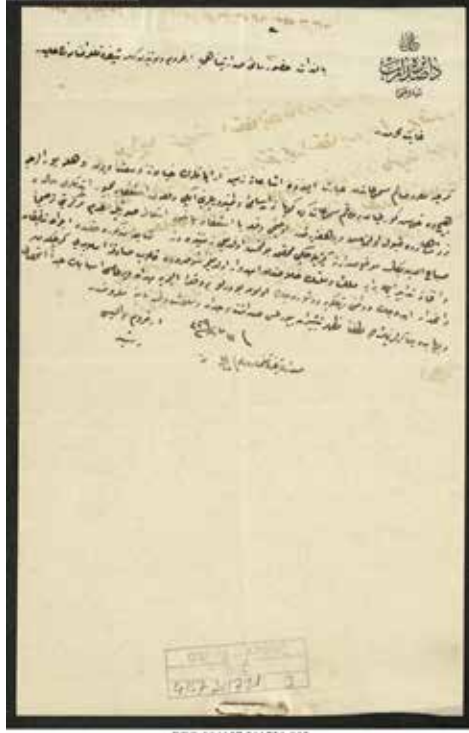
1. Yüzbaşı Kâzım Efendi
2. Polis Müdüriyet-i Umumîsi Kısım-ı Siyasî Müdür-i sâbıkı Muhip Bey
3. Damad Salih Paşa
4. Kumarbaz Ziya Efendi
25. İzzeddin - Mekteb-i Hukuk talebesinden

Firarda bulunanlar:

1. Kumarbaz Nazmi
2. Şoför Abdurrahman
3. Kavaklı Mustafa Kaçakçı
4. Jandarma Bölük Kumandanlığından mütekaid Çerkes Mehmed Bey
5. Yüzbaşı Kâzım'ın biraderi Çerkes Hikmet
6. Kaymakam Çerkes Zeki Bey
7. Kazak Süleyman Paşazâde Adil Bey
8. Şerif Paşa – Stokholm Sefiri
9. Dâhiliye Nâzır-ı sâbıkı Reşid Bey
10. Gümülcineli İsmail Bey
11. Prens Sabahaddin Bey
12. Pertev Tevfik Bey
13. Kemal Midhat Bey - muharririnden

(BOA. DH. KMS.. Dosya 63 Gömlek 63/25)

18

BEO.004157.311721.003

Bâbîâlî Dâire-i Sadâret Şifre Kalemi

Bizzat huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhiye Erzurum vilâyetinden gelen şifre telgrafnâmenin hallidir:

Gayet mahremdir

Gerçi ma'rûzâtım mesmu'attan ibaret ise de işâ'ata zemin arayanların hayâlâtına vüs'at veren ve hele buralarca hiç de hoş görülmeyen bir takım mesmu'at ki güyâ zât-ı esâmî-i vatanperverîlerini iki defadır isti'fâya mecbur ettikleri halde nezd-i şahânedede kabul olunmamış ve bir haftaya kadar üçüncü defa ya isti'fâ veyahud iskat suretiyle adem-i merkeziyeti tercîhan Sabahaddin Bey'in mevki'-i sadârete getirileceği muhakkak bulunmuş olduğu zeminindedir. Şayi'a-i mezkûre hakkında icrâ-yı

tedkikat ve ittihaz-ı tedâbîr ile beraber mülk ve milletin halâsından ümitvar olduğumuz şu sırada kulûb-ı sâdika-i İslâmiyeyi gerçekten dağdâr edecek ve vatani tehlikeye düşürecek olan bu türlü bir vak'a-ı elîmeye meydan verilmemesi esbâbının cidden istihsali ve bu bâbda çâkerlerinin de lutfen mazhar-ı tebsîrât buyurulması sadâkat-ı vicdan ve selâmet-i vatan nâmına ma'rûzdur.

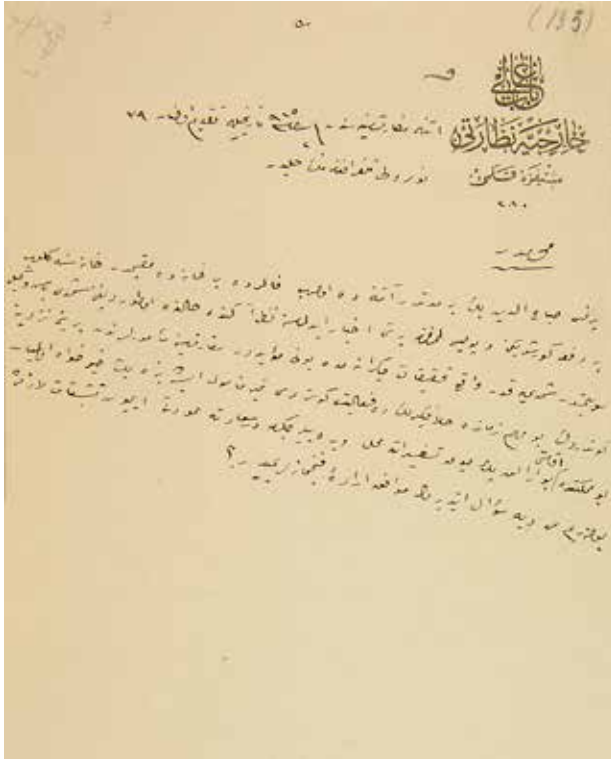
11 Mart 329 sadâret şifre kalemine vürûdu: 11/12

Erzurum Valisi

Reşid

(BOA. BEO. Dosya 4157 Gömlek 311721/03)

19

Bâbiâli Hariciye Nezâreti Şifre Kalemî

(Mahremdir)

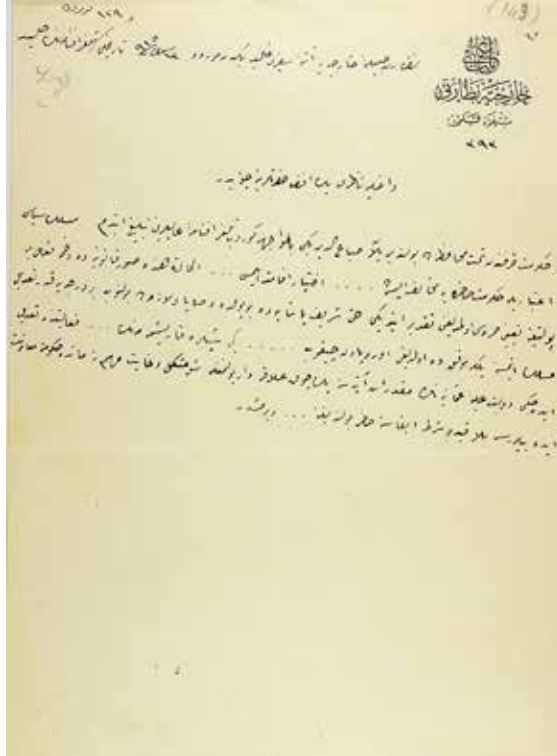
Atina Sefâret-i Seniyyesinden

2 Şubat 915 tarihiyle takdim olunan 79 numaralı telgrafnâmenin hallidir:

Prens Sabahaddin Bey bir müddettir Atina'da olup Faler'de bir hâned mukimdir. Hânesine gelip bir defa görüşüğünü ve polis tarafından bir şey ihbar edilmemesine nazaran kendi halinde oturduğunu şimdi başvekil söylemiştir. Şimdiye kadar vâki' tahkikat-ı çâkerânem de bunu müeyyiddir. Sefâret-i seniyye memurlarından birini nezdine göndererek bu mühim zamanda hilâfgirlikte faaliyet göstermesi gayr-i me'mûl ise de bize pek hayırhâh olmayan bu memlekette ikameti bu aralık pek çok tefsîrâta mahal verebileceğinden Dersaadet'e avdeti için teşebbüsât-ı lâzimedede bulunayım mı diye sual ettirmek muvâfık-ı irâde-i fahîmâneleri midir?

(BOA. HR. SYS... Dosya 2109 Gömlek 07/08)

20

Bâbîâlî Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

393

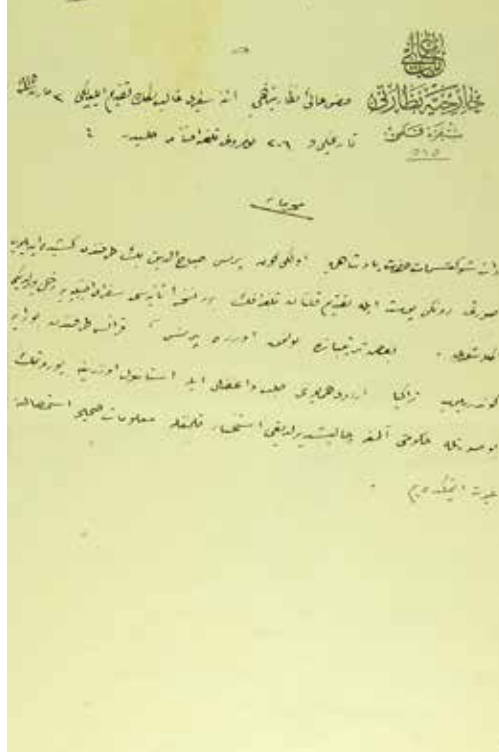
Nezâret-i Hariciyeye Atina Sefiri Galip Bey'den mevrûd 13 Şubat 915 tarihli 129 numaralı telgrafnâmenin hallidir:

Dâhiliye Nâzırî Beyefendi Hazretleri'ne Cevaptır

Hükûmet tarafından taht-ı muhâfazada bulundurulan Sabahaddin Bey'i bilmüvâcehe görüp telgrafnâme-i âlîlerini tebliğ ettim. Meslek-i siyasî itibariyle hükûmet-i hâzıraya muhalif ise de ... ihtiyâr-ı ikamet eylemesi ... el-hâletü hâzihî suver-i kanûniyyede dahi faal bir politika tayini sırası olmadığını takdir ettiği hatta Şerif Paşa'ya da bu yolda vasâyâ-yı lâzimedede bulunup bir dereceye kadar ta'dîl-i meslek etmesine belki muvaffak da olduğu Avrupa'dan çıkıp ... gibi şeylere karışmamanın ... faaliyetinde ta'dîl edeceği devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin mukadderât-ı âtiyesine pek çok alâkadar bulunmakla şu müşkil ve gayet mühim zamanda hükûmete mu'âvenet edebilirse bilâ-kayd u şart îfâsına hazır bulunduğuna ... vermiştir.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2109 Gömlek 10/06)

21

Bâbîâli Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

Nu. 515

Huzûr-ı âlî-i Nezâretpenâhîye Atina Sefiri Galip Bey'in takdim eylediği 2 Mart 915 tarihli ve 206 numaralı telgrafnâme hallidir:

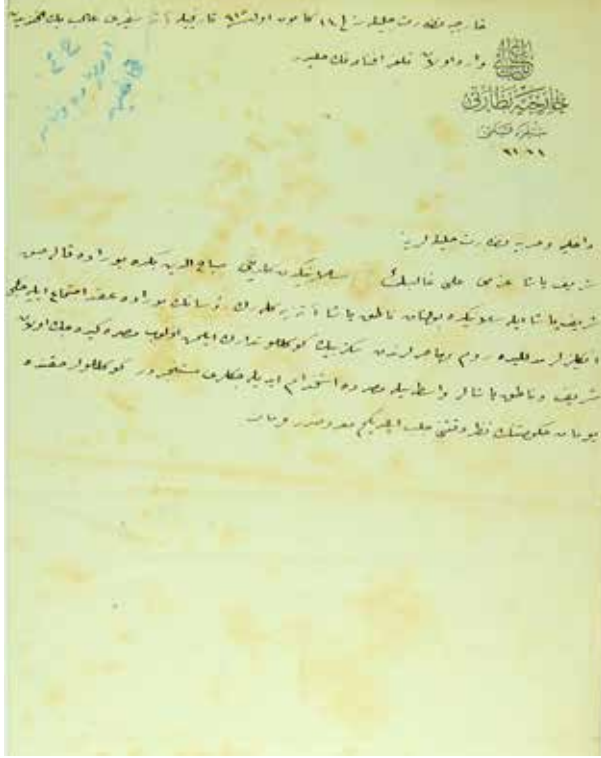
(Mahremâne)

Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i padişâhîye evvelki gün Prens Sabahaddin bey tarafından keşide edilip sureti dünkü posta ile takdim kılınan telgrafın birer nüsha-i sâniyesi süferâ-yı ecnebiyeye dahi verildiği anlaşıldı. Bazı tertibâtta bulunmak üzere Prens, Fransa tarafından buraya gönderilip Türkiye ordu-yı hümâyûnunu celb ve iğfal ile İstanbul üzerine yürütmek,

bu suretle hükûmeti almaya çalışıldığı istihbar kılınmakla ma‘lumat-ı sahiha istihsâline gayret etmekteyim.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2264 Gömlek 02/20)

22

Bâbîâli Haricîye Nezâret-i Celîlesine

Nu. 3181

C 4: Avrupa’da bulunan muhâlifin

Haricîye Nezâret-i Celîlesine 14 Kânunievvel 915 tarihiyle Atina Sefiri Galip Beyefendi’den vârid olan telgrafnâmenin hallidir:

Dâhiliye ve Harbiye Nezâret-i Celîlelerine

Şerif Paşa, Azmi, Ali Galib'in Selânik'den geldiği Sabahaddin Bey de burada kalacak. Şerif Paşa ile Selânik'de bulunan Nâtik Paşa Atina'ya gelerek rüesânın burada akd-i içtima' eyleyeceği, İngilizler Midilli'de Rum muhacirlerinden sekiz bin gönüllü tedârik eylemiş olup Mısır'a gidecek olan Şerif ve Nâtik Paşalar vasıtasıyla Mısır'da istihdam edilecekleri müstahberdir. Gönüllüler hakkında Yunan hükûmetinin nazar-ı dikkatini celb eylediğim ma'rûzdur. Ferman.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2264 Gömlek 02/27)

23

Bâbîâlî Hariciye Nezâreti Şifre Kalemî

Numara: 836

(Mahremânedir)

Mükerrer

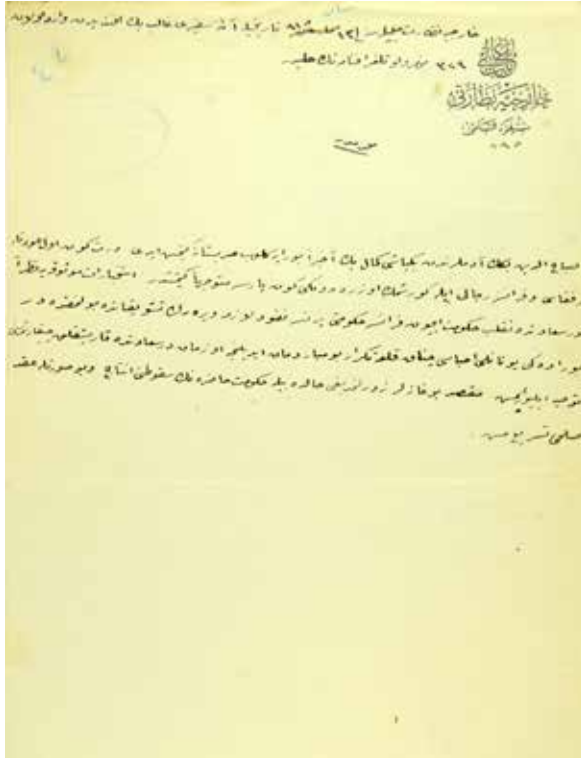
Atina Sefâret-i Seniyyesinden 138 numara ile mevrûd 5 Nisan 915 tarihli telegram hallidir:

İngilizler Prens Sabahaddin Bey'e külliyetli para verip Makedonya'da Müslüman çeteleri teşkil ettirerek Bulgaristan'a göndermesine ve bu suretle Türkler Bulgarlar'a karşı hareket ediyorlar diye Bulgaristan'la aramızın açılmasına çalışıyorlarmış. Buraca tahkikat-ı lâzime icra ediyorum. Netice-i hâsılayı arz edeceğim. Bu entrikadan Bulgaristan sefiri vasıtasıyla Sofya'yı da haberdar eylediğim ma'rûzdur.

(Atina Sefiri Galip Kemal)

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2408 Gömlek 08/03)

24

Bâbiâli Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

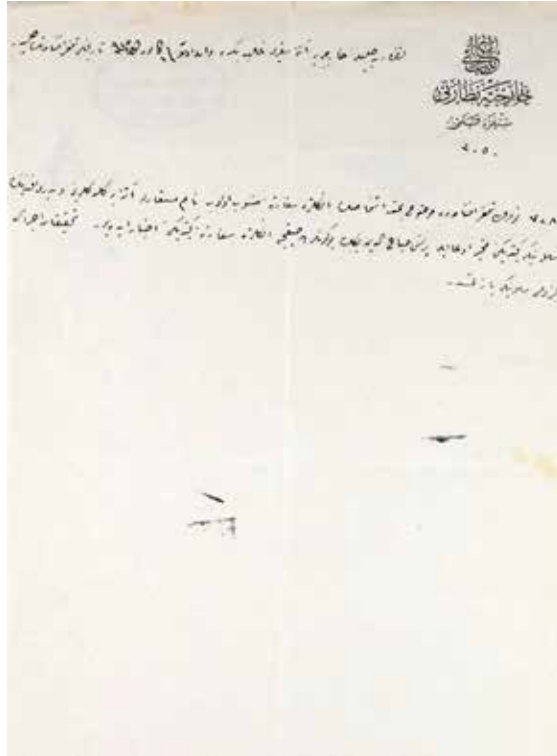
Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne 12 Nisan 915 tarihiyle Atina Sefiri Galip Beyefendi'den vârid olan 329 numaralı telgrafnâmenin hallidir:

(Mahremdir)

Sabahaddin Bey'in adamlarından Binbaşı Kemal Bey âhiren buraya gelip Sırbistan'a gitmiş idi. Dört gün evvel avdetle rüfekası ve Fransız ricâli ile görüşmek üzere dünkü gün Paris'e müteveccihen gitmiştir. İstihbarât-ı mevsûkaya nazaran Dersaadet'de takallüb-i [taklîb-i] ? hükûmet için Fransa hükûmeti Prens'e nukûd-ı lâzime vererek teşvikatta bulunmaktadır. Buradaki Yunanlı ahıbbâsı, Çanakkale tekrar bombardıman edilince, o zaman Dersaadet'de karışıklık çıkartmasını tavsiye eyliyor imiş. Maksat Boğazlar zorlanmadığı halde bile hükûmet-i hâziranın sukutunu intâc ve bu suretle akd-i sulhu tesrî' miş.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2408 Gömlek 29/01)

25

Bâbiâli Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

3050

Nezâret-i Celîle-i Hariciyeye Atina Sefiri Galip Bey'den vârid olan 1 Kânûnievvel 915 tarihli telgrafnâmenin hallidir:

728 numaralı telgrafnâmede mevzu-ı bahs eşhâsın İngiltere Sefaretine mensup olup nâm-ı müste'arla Atina'ya geldiklerini ve Bedri Efendi'nin Selânik'e gittiğini muhbir iddia ile Prens Sabahaddin Bey'in bu günlerde sıkça İngiltere Sefaretine gittiğini ihbar ediyor. Lüzumu Selânik'e yazılmıştır.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2266 Gömlek 75/03)

26

Bâbiâli Hariciye Nezâreti Şifre Kalemi

3298

Atina Sefaret-i Seniyyesinden 27 Kânûnievvel 915 tarihiyle takdim olunan 1236 numaralı telgrafnâmenin hallidir:

(Gayet mahremdir)

Şahs-ı ma‘lum Sabahaddin Bey’in kable’l-hareke Figaro Gazetesi muhbirine vâki‘ beyanâtını muhtevi merkumun bu akşam gazetesine çektiği telgrafi şimdi gösterdi. Prens Avrupa’da in‘ikad edecek liberaller kongresine iştirâk için gitmekte olduğu, hükûmet-i hâzıranın Türkiya’yı mahve sürüklemekte olmasından münfa‘il olan muhâlifinin ittihad eyleyip memleketi Jöntürk ve Alman boyunduruğundan ilelebet kurtarmaya karar verdiklerini söylemiştir.

Paris gazetelerinde dahi Ajans Havas enformason ajansı vasıtasıyla neşriyat imkânı da hâsıl ve Rus muhabirlerinin ahvâl-i askeriyemiz ve güya Almanlarla ihtilaf-ı efkârımızın şiddetle ber-devam bulunduğu hakkındaki Rus efkâr-ı umumiyesini gayrete getirecek surette telgraflar keşîdesine devam etmekte bulunmaları pek ziyade şâyân-ı teemmül idüğü ve bu yolda buradaki neşriyat-ı garazkârâneyi tekzip ettirmekte olduğum ma‘rûzdur.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2416 Gömlek 55/02)

27a

Bblli Hariciye Nezâreti Umr-i Siyasiye Mdriyet-i Ummiyesi
Mühimme Kalemî

C 4: Ehs-ı mfirre

Tarih: 2 Kânunisânî 331

Mühimme Kalemî

(Mahremne)

76752/2086

2 Kânunisânî 331 ve 15 Kânunisânî 916 görülmüştür

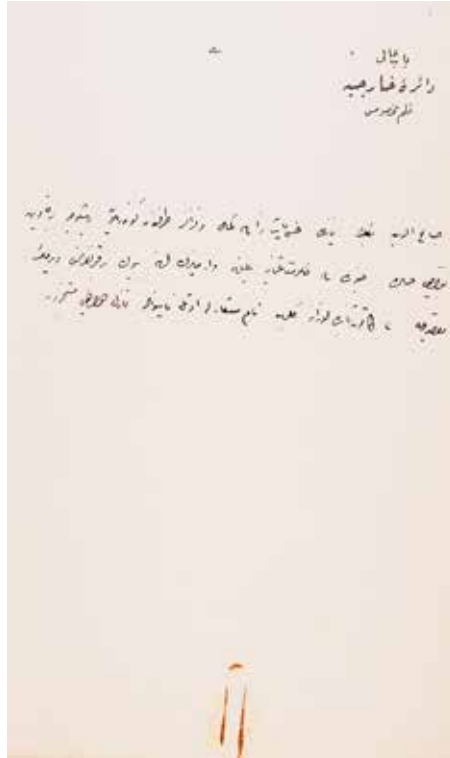
Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Cenevre’de hükûmet-i Osmaniye aleyhine ve Ermenilerin lehine büyük bir konferans vermek maksadiyle Sabahaddin Bey’in yanında Hasan Paşazâde Kemal ve Fransa tarafından gönderilen yaşlıca bir kadın bulunduğu halde 2 Kânunisânî’de Lozan’a gelip nâm-ı müstearla Otel Nasyonal’e nâzil olduğu istihbar kılınmış olmakla ma‘lumat-ı aliyyeleri hâsıl olmak üzere iş‘âr-ı keyfiyete ibtidar olundu.

Görülmüştür.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2266 Gömlek 82/01)

27b

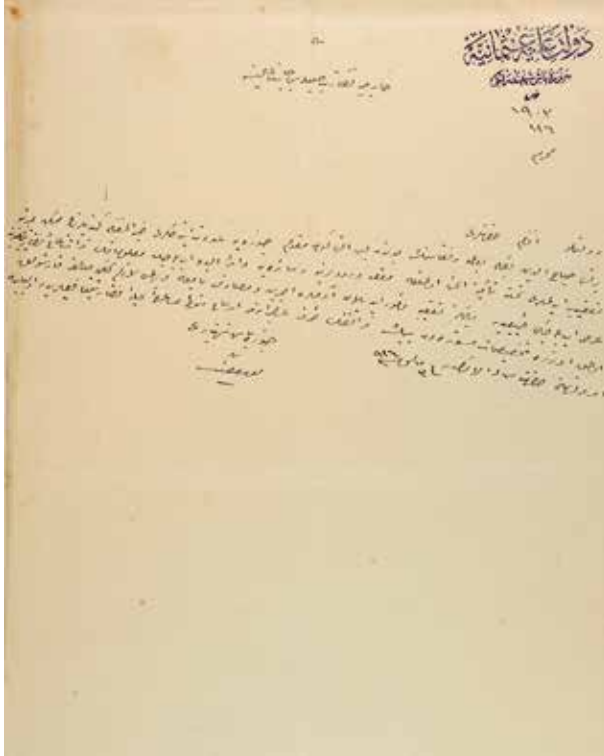

Bâbîâli Daire-i Hariciye Kalem-i Mahsûsu

Sabahaddin Bey'in yanında Hasan Paşazâde Kemal ve Fransa tarafından gönderilen yaşlıca bir kadın bulunduğu halde Cenevre'de hükûmet-i Osmaniye aleyhine ve Ermeniler lehine büyük bir konferans verilmek maksadiyle 2 Kânunisânî'de Lozan'a gelip nâm-ı müstearla Otel Nasyonal'e nâzil olduğu müstahberdir.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2266 Gömlek 82/03)

28

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Cenevre Başşehbenderliği

Numara: 1903/116

(Mahrem)

Hariciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Devletlü Efendim Hazretleri

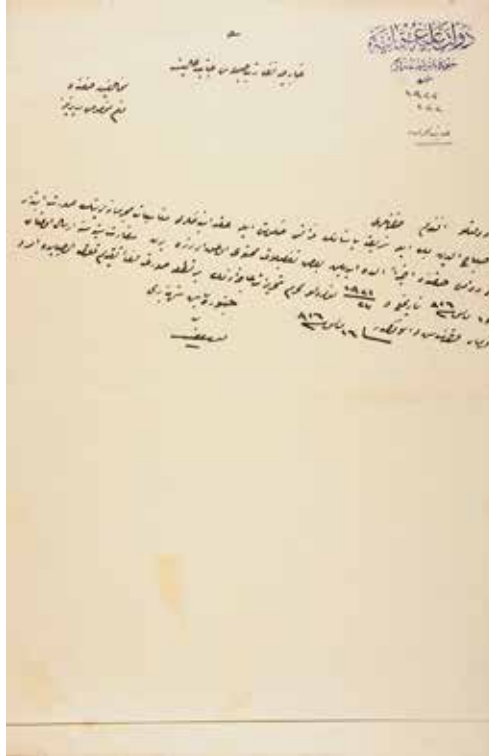
Prens Sabahaddin Bey'le bazı rüfekasının bundan beş altı gün mukaddem Cenevre'ye avdet ettikleri haber alınmakla kendilerinin mümkün mertebe ta'kip edilmeleri taht-ı te'mîne alınmış olmakla maksad-ı vürûdlarına ve sâireye dair elde edilecek ma'lumâtın zât-ı âlî-i nezâret-penâhîlerine arz edileceği tabiidir. Yalnız takibe me'mur edilen adamlara ücret ve masârif nâmiyle verilmesi lazım gelen mebâliğe karşılık olmak üzere tahsisât-ı mestûreden bin franklık taraf-ı âcizâneme irsâli menû-ı müsâ'ade-i aliyye-i nezâret-penâhîlerinden. Olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 3 Mayıs 916

Cenevre Başşehbenderi

Bende Yusuf Ziya

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2106 Gömlek 07/16)

29

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Cenevre Başşehbenderliği

Numara: 1922/122

(Gayet mahremdir)

Hariciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Muhâlifîn hakkında Kalem-i Mahsûs Müdiriyyetine

Devletlü Efendim Hazretleri

Sabahaddin Bey ile Şerif Paşa'nın Fransa hükûmeti ile akd ettikleri münâsebât-ı mücrimânelerinin suret-i ibtidâr ve devamı hakkında ahîren elde edilen bazı tafsilâtı muhtevi olmak üzere Bern Sefâret-i Seniyyesine irsâl olunan 15 Mayıs 916 tarihli ve 1921/27 numaralı mahrem tahrîrât-ı âcizânemin bir kıt'a sureti leffen takdim kılındı. Olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 16 Mayıs 916

Cenevre Başşehbendri

Bende

Yusuf Ziya

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2267 Gömlek 16/01)

30

Bâbîlî Dâire-i Hariciye Kalem-i Mahsus

Bern sefaret-i seniyyesinin 22 Mayıs 916 tarihli ve 201 numaralı mahremâne tahriratının hulâsaten tercümesidir:

Paris'den bu defa Cenevre'ye avdet eden Prens Sabahaddin Paris'den mufârakat ve şehir-i mezkûra avdeti gün a gün tefsîrâta bâdî olmuştur. Bazıları devlet-i Osmaniye'yi sulh-ı münferide imâle için sarf ettiği mesainin adem-i muvaffakiyete dıĥar olmasından dolayı Fransızların itabına ma'ruz kalarak Fransa'yı terk ettiğini, diĥerleri bu defa Fransa'ya yüz çevirip Almanlara hizmet edeceğini ve diĥer bir kısım da sulh-ı münferid rivayetlerine karşı ajans-ı millî ile neşrolunan tekzipten dolayı hükümet-i seniyyeden ahz-ı se'r etmek üzere pek ciddi bir neşriyât-ı mefsedetkârâne takip etmek emeliyle geldiğini söylüyorlar. Fikr-i âcizâneme göre bütün

bu güft ü gûların bir esası olmak gerektir. Şöyle ki: Jurnal dö Jenev'de Sabahaddin'in akîb-i muvâsalatında eski mâbeynci Reşid Bey'in neşrolunan mülâkatı ve Sadrazam Paşa hazretlerine yazılan açık mektup ve buna mümâsil neşriyatla tevaggül etmek üzere Sabahaddin'in etrafına bir takımlarının toplanması bu rivayâtı müeyyid ahvâldendir. Birinci re'ye olanların ifadâtı Sabahaddin'in Fransızlarla münasebeti kesmesi noktasından sarf-ı nazar olunursa doğrudur. Zira bendeleri daha geçen kânunisânide Sabahaddin ile Şerif'in Almanların itimadını celb edip İttihad ve Terakki ile bunların arasını açmak için yeni bir tarz entrikaya karar verdiklerini öğrenmiştim. Buna binaen gayet iyi görüştüğüm Alman sefirini bu işten haberdar eyledim ve müteyakkız bulunmasını söyledim. Sulh-ı münferid şâyî'âtının zuhuru bu plânın tatbikinde Birinci Almanya Sefiri ile münasebâta girişmeye yeltenmeleri de ikinci merhaleyi teşkil etti. Filhakika Sabahaddin mu'temedlerinden Doktor Reşad Nihad sefâret-i seniyyeye bir ay mukaddem müracaatla harpten evvel vukua gelen bazı hatalarından dolayı afvine şefaati vatan ve millete hizmet için İstanbul'a avdete me'zuniyetini rica etmiş idi. Ertesi günü de Cenevre Alman ceneral konsolosu tavassutuyla Almanya sefirinden mülâkat talep etmiştir. Bu talep redd-i kat'îye ma'rûz kaldığından Doktor Nihad ...? ile birlikte Paris'e azîmet eyledi. Bundan iki hafta sonra Cenevre'ye gelen Sabahaddin Almanya sefirinden mülâkat istedi. Sefir beni vak'adan haberdar etti ve bu husustaki re'yimi sordu. Kendisi ile görüşmekte mahzur olmayıp bilakis maksadı ne olduğu anlaşılacak faidesi hâsıl olacağını söylemekliğime rağmen müşarünileyh merkumla görüşmekten istinkâf ile hükûmetine iş'âr-ı keyfiyet lüzumuna zâhib olmuş ve kendisine, "Alman hükûmeti meseleyi Bâbiâli'ye arz ile muvâfakatını istihsal etmezden evvel bu şahısla her gûna temastan tevakkî edilmesi" yolunda cevap verilmiştir. Bu cevap, takdir buyurulacağı üzere Almanya'nın bize karşı eser-i muhâlasat ve dürüstî-i hareketini gösterir. Sabahaddin muvâsalatını müteakip kendisi vatanperver, samimi muhiplerinden birini iktisâb-ı dostî etmek üzere tayin eyledim. Merkumun ağzından işittiği efkârı ber-vech-i zîr arz eylerim. Bu beyanat Sabahaddin'in görüştüğü Fransız ricâl-i devletinin ...? mutalaâtı olmak hasebiyle nazar-ı i'tibara alınmaya sezâdır...

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2106 Gömlek 07/03)

31

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Cenevre BaŖŖebenderliđi

Numara: 2070/205

(Mahremdir)

Hariciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlisine

Hüseyin PaŖa'nın i'lân-ı hilâfeti hakkında

Mühimme Kalemine

Devletlü Efendim Hazretleri

Ahîren Nice'e gitmekte olan Arap İzzet PaŖa ile diğer bir takım Suriyelilerin

Fransa hükûmeti tarafından Paris'e celb olundukları ve aynı zamanda Hindî ve sâir memleketli bazı Müslümanların da İngiltere hükûmeti tarafından Mısır'a davet edildikleri ve her iki memlekette toplanacak olan bu heyetlerin netice-i müzâkeresinde Mekke-i Mükerrerme emâretinden ma'zûl Hüseyin Paşa'nın hilâfeti tasdik ettirilerek i'lân olunması ve buna ilk defa Mısırlı Hüseyin Kâmil'in biat eyleyeceği istihbar edilmiş olmakla arz ve iş'âra mücâseret kılındı. Olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 19 Temmuz 916

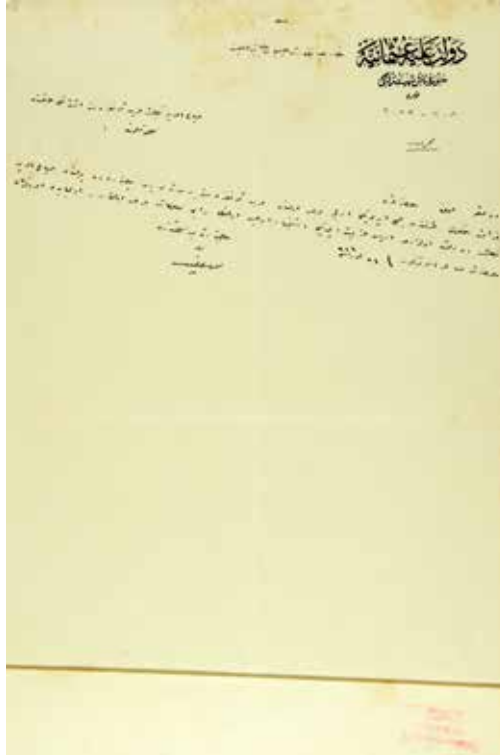
Cenevre Başşehbenderi

Bende

Yusuf Ziya

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2316 Gömlek 07/01)

32

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Cenevre Başşehbenderliği

Numara: 2082/208

(Mahremdir)

Hariciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Sabahaddin Bey'in Arap Kongresine iştirâki hakkında

Mühimme Kalemine

Devletlü Efendim Hazretleri

Fransa hükûmeti tarafından cem' edildiği evvelce arz olunan Arap Kongresine bir müddetten beri Cenevre'de bulunan Sabahaddin Bey'in de davet olunarak Paris'e azîmet eylediği istihbar edilmiş olmakla berây-ı ma'lumat arz olunur. Olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 24 Temmuz 916

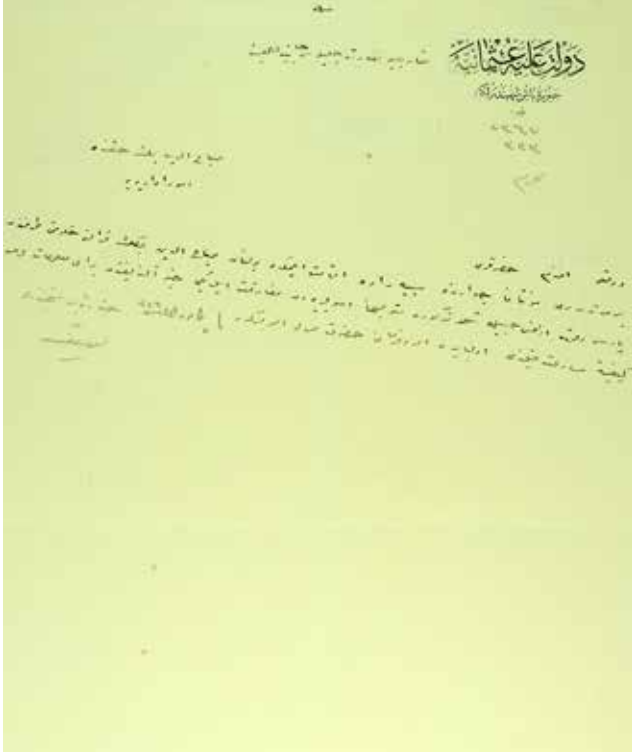
Cenevre Başşehbenderi

Bende

Yusuf Ziya

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2316 Gömlek 07/04)

33

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Cenevre Başşehbenderliği

Numara: 2367/333

(Mahrem)

Hariciye Nezâret-i Celilesi Cânib-i  lisesine

Sabahaddin Bey hakkında

Um r-i İdariyeye

Devletl  Efendim Hazretleri

Bir müddetten beri Montana civarında Sipera'da ikamet eylemekte bulunan

Sabahaddin Bey'in Fransa hükûmeti tarafından Paris'e davet olunması hasebiyle şeh-i mezkûra müteveccihen İsviçre'den mufâratat eylediği haber alındığından berây-ı ma'lûmât arz-ı keyfiyete müsâra'at kılındı. Olbâbda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 7 Kânûnievvel 916

Cenevre Başşehbenderi

Bende

Yusuf Ziya

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2264 Gömlek 02/111)

34

Ber-vech-i meşrûh müdde'î umûmî istimâ' ve evrak-ı tahkikiyye mutâlaa ve tedkik olundukdan sonra icâb-ı keyfiyet lede'l-müzâkere müttehem Mahmud Paşazâde Lutfullah ve Sabahaddin Beyler ile Midhat Paşazâde Haydar ve Miralay Zeki'nin icrâ-yı mefsedet ve mel'anet için beynlerinde

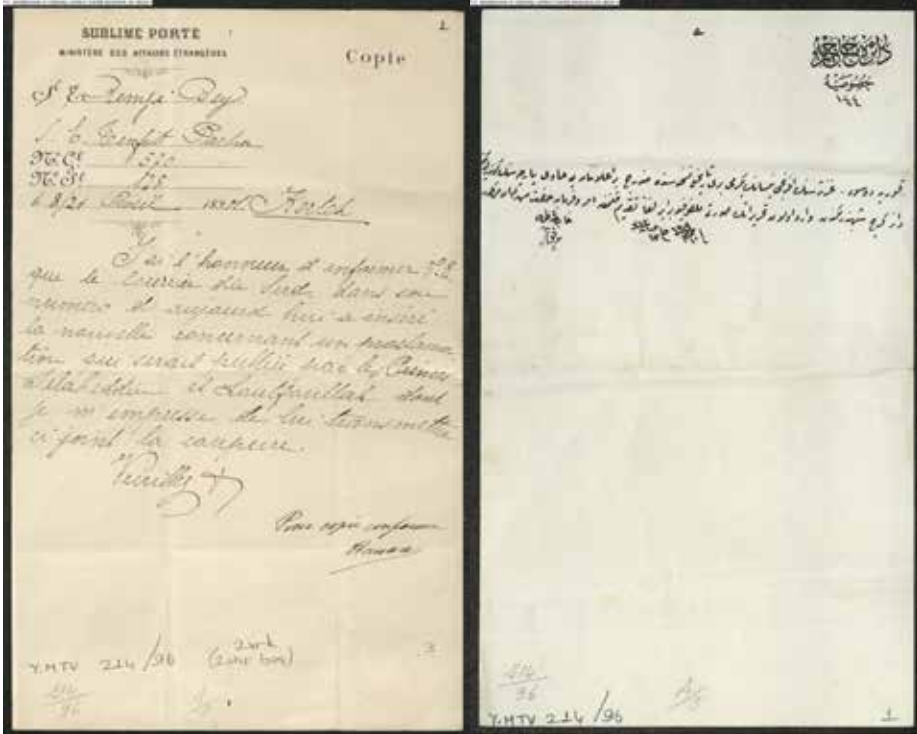
bir fesad cemiyeti teşkiline ve esbâb-ı icrâyesini tehyie zımnında serseri gürûhundan bir takım eşhasa para dağıtmak gibi bazı ef'âl ve tedâbire teşebbüs eyledikleri ve kendilerinin erbâb-ı fesaddan oldukları komisyon-ı mahsûs mazbata ve evrak-ı sâire ile sâbit olduğundan olvecihle mücrimiyetlerine ve binâenaleyh merkuruların kanun-ı hümâyûn-ı cezânın elli sekizinci maddesinin fıkra-i ûlâsına tevfikân müebbeden kal'a-bend edilmelerine ve otuz birinci madde mantûkunca hukuk-ı medeniyeden iskat edilmelerine ve usûl-i muhâkemât-ı cezâiye kanunnâme-i hümâyûnunun üç yüz yetmiş yedinci maddesi mucebince mallarının idare ettirilmesine müttefikân karar verildi. 18 Şubat 317

İşbu suret aslına muvafık olmakla tasdik olunur

Mahkeme-i İstinaf Riyaseti

(BOA. Y.. PRK. AZN.. Dosya 22 Gömlek 57/01)

35a-b

Dâire-i Hariciye-i Husûsiyye

Numara: 144

Kurye de Sud gazetesinin Efrencî Nisanın yirmi biri tarihli nüshasında münderic bir i'lânâmeyi hâvî parçasının gönderildiğine dair Kerç şebenderliğinden vârid olan tahriratın sureti melfûfuyla beraber leffen takdim kılınmakla emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

10 Muharrem 1319 ve 17 Nisan 317

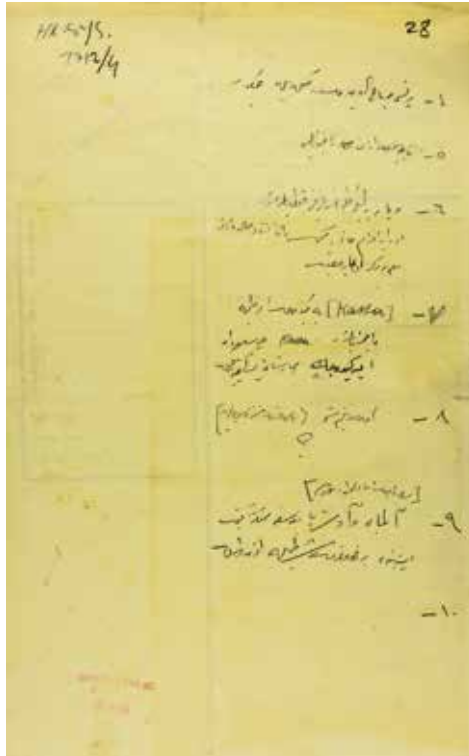
Hariciye Nâzırı

Bende

Tevfik

(BOA. Y.. MTV.. Dosya 214 Gömlek 96/01)

36

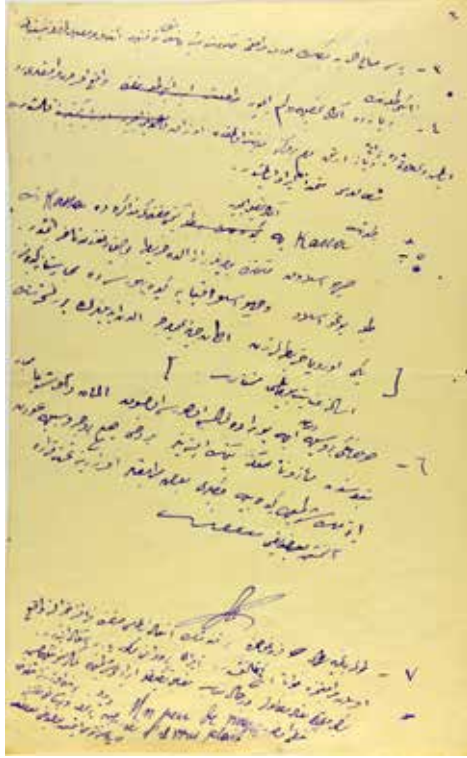
3.11.35 tarihli Mütareke Komisyonu Celsesi

...

Madde 4: Prens Sabahaddin Bey gelebilecektir

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2712 Gömlek 04/66)

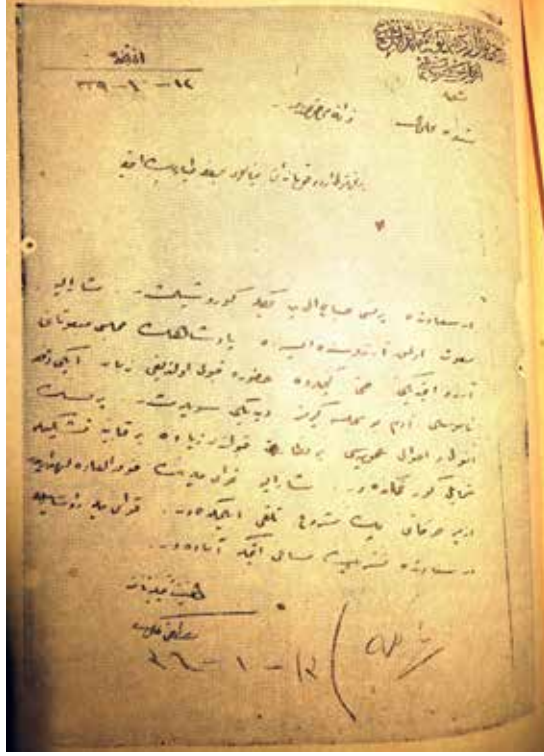
37

Madde 3: Prens Sabahaddin Bey'in avdet müracaatı hükûmet-i seniyyenin
... ? i'tilâf murahhasları tarafından tensip edilmiştir.

(BOA. HR. SYS.. Dosya 2712 Gömlek 04/69)

38

(Mustafa Kemal Paşa'nın Prens Sabahaddin Bey hakkında Cafer Tayyar Paşa'ya yazdığı mektup):

Birinci Kolordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı Erkân-ı Harbiyesi

Şifre mahlûlü

Zâta mahsusur

Ankara 12.1.36

Birinci Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Beyefendi'ye

Dersaadet'de Prens Sabahaddin Bey'le görüşülmüştür. Müşarünileyh, mebus olmak arzusunda ise de Padişahın Meclis-i Meb'usânı arzu etmediğini, hatta geçenlerde huzura kabul olduğu zaman, iki defa, "Namuslu adam bu meclise girmez" dediğini söylemiştir. Prens'in akvâl ve ahvâl-i umumiyesi bir nezâret kabulünden ziyade bir kabine teşkiline

mütemayil görünmektedir. Müşarünileyh, Kuvâ-yı Milliye'nin fevkalâde lehdârıdır. İzmir harekâtını pek meşru telâkki eylemektedir. Kuvâ-yı Milliye rüesâsiyle Dersaadet'de teşrik-i mesâi etmeye âmâdedir.

Bahâ Bey'e

13.1.36

Hey'et-i Temsiliye nâmına
Mustafa Kemal

(Kuran, 1959: 742)

ARŞİV BELGELERİ

BOA. A.}MTZ. (05). 18. A. 22. 02

BOA. BEO. Dosya 3387 Gömlek 253960/01

BOA. BEO. Dosya 3387 Gömlek 254021/01

BOA. BEO. Dosya 3397 Gömlek 254762/01-02

BOA. BEO. Dosya 4157 Gömlek 311721/03

BOA. Y. PRK. MK. Dosya 22 Gömlek 01/1

BOA. Y. PRK. HR. Dosya 36 Gömlek 56/01-02

BOA. DH. MKT. Dosya 643 Gömlek 15/22

BOA. DH. MKT. Dosya 2617 Gömlek 58/01-02

BOA. DH. KMS. Dosya 63 Gömlek 63/03-25

BOA. HR. SYS. Dosya 41 Gömlek 06/01

BOA. HR. SYS. Dosya 2106 Gömlek 07/03-16

BOA. HR. SYS. Dosya 2109 Gömlek 7/8

BOA. HR. SYS. Dosya 2109 Gömlek 10/06

BOA. HR. SYS. Dosya 2264 Gömlek 02/20-27

BOA. HR. SYS. Dosya 2264 Gömlek 02/111

- BOA. HR. SYS. Dosya 2266 Gömlek 75/03
- BOA. HR. SYS. Dosya 2266 Gömlek 82/01-03
- BOA. HR. SYS. Dosya 2267 Gömlek 16/01
- BOA. HR. SYS. Dosya 2316 Gömlek 07/01-04
- BOA. HR. SYS. Dosya 2408 Gömlek 08/03
- BOA. HR. SYS. Dosya 2408 Gömlek 29/01
- BOA. HR. SYS. Dosya 2416 Gömlek 55/02
- BOA. HR. SYS. Dosya 2712 Gömlek 04/66-69
- BOA. Y. A. HUS. Dosya 520 Gömlek 92/1-2
- BOA. Y. MTV. Dosya 214 Gömlek 96/01
- BOA. Y. PRK. AZN. Dosya 22 Gömlek 57/01
- BOA. ZB. Dosya 326 Gömlek 66/1
- BOA. ZB. Dosya 326 Gömlek 96/1
- BOA. ZB. Dosya 329 Gömlek 11/1

KAYNAKÇA

Ege, Nezahet Nurettin (1977), **Prens Sabahaddin, Hayatı ve İlmî Müdafaaları**, İstanbul, Fakülteler Matbaası.

Hanioglu, M. Şükrü (2015), "Vatikan'da Bir Osmanlı Prensi", **Derin Tarih**, S. 45, Aralık 2015, s. 96-103.

Kuran, Ahmed Bedevî (1959), **Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri**, İstanbul, Çeltüt Matbaası.

Mehmed Sabahaddin (1334), **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Meslek-i İçtimaî ve Programı**, İstanbul, Kütüphane-i Hilmi, Kader Matbaası.

Prens Sabahaddin (2007), **Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne**, (Haz. Mehmet Ö. Alkan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.